

2024
TÜRK-MACAR
KÜLTÜR YILI

SULTAN ABDÜLAZİZ HAN İÇİN HAZIRLANAN

Budin Rehberi

~1867~

Budai útikalauz Abdulaziz szultán részére
Budin-Führer, erstellt für Sultan Abdulaziz Khan

ISBN 978-975-17-5983-2

9 789751 759832

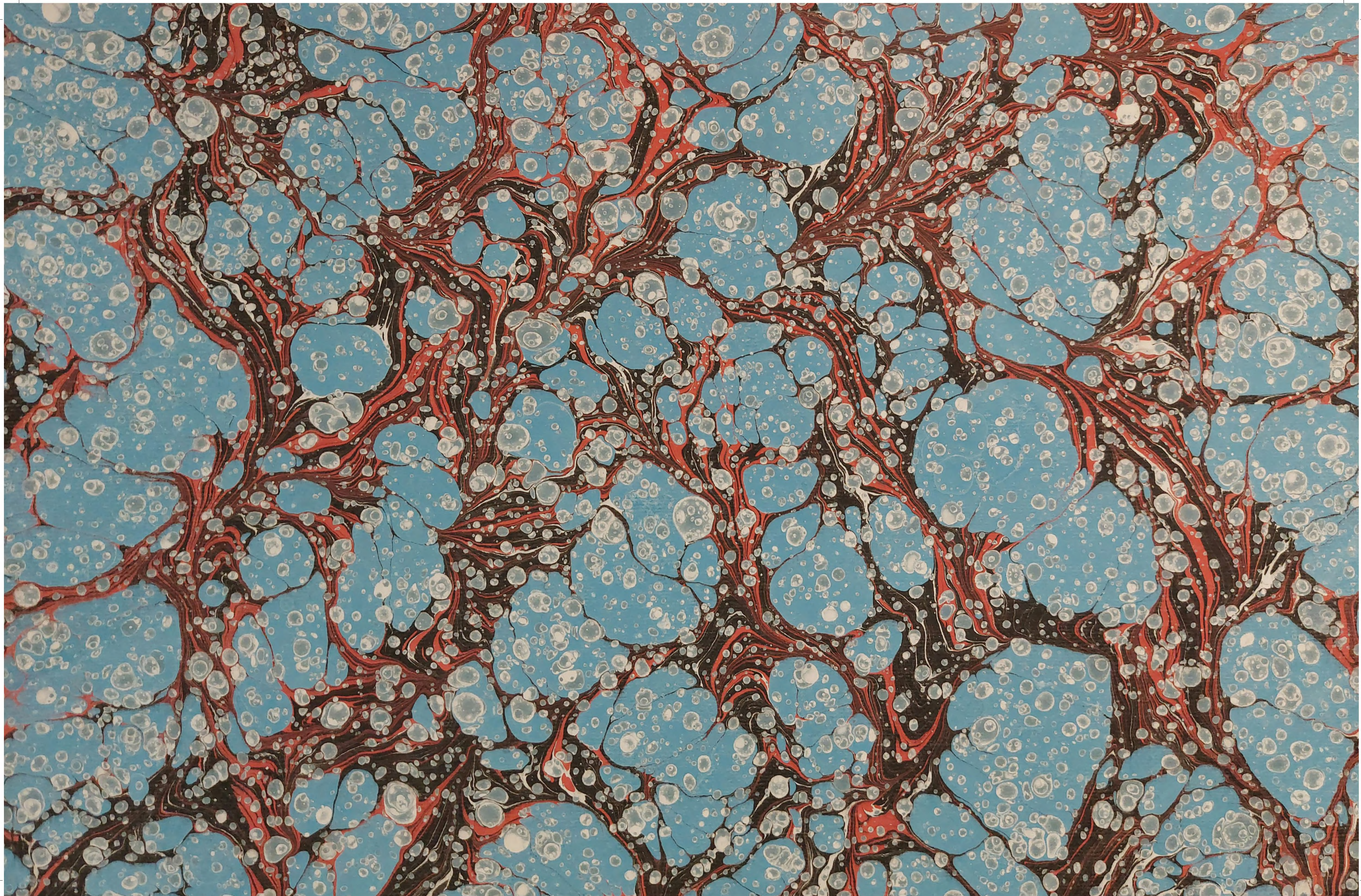
T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

YTB

100
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

2024
TÜRK-MACAR
KÜLTÜR YILI

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŐI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŐKANLIĐI

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŐI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŐKANLIĐI

SULTAN ABDÜLAZİZ HAN İÇİN HAZIRLANAN BUDİN REHBERİ
Franz Xaver LINZBAUER

YTB Yayınları: 57
ISBN: 978-975-17-5983-2

Editör
Mehmet Emin YILMAZ

Tercüme
Balázs SZÖLLŐSSY

Metin Editörü
Ümmühan Kevser KIPRAMAZ

Yayıma Hazırlayan
Yeliz ÖZ

Kapak - Grafik Tasarım - Fotoğraflar
Mehmet Emin YILMAZ

Ebrü
Semiha BEYLİHAN CEYLAN

Yayın Yeri ve Tarihi
Ankara, 2024

Baskı ve Cilt
Seçil Ofset, 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi 4. Cadde No:77 Bağcılar İstanbul
Matbaa Sertifika Numarası: 44903

Baskı Miktarı
1. Baskı, 500 adet

© TÜM YAYIN HAKLARI YURTDIŐI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŐKANLIĐINA AİTTİR.
YurtdiŐi Türkler ve Akraba Topluluklar BaşkanlıĐı tarafından desteklenen bu yayındaki metin
ile ilgili sorumluluk yazara aittir.

YTB Yayınları
Oğuzlar Mah. Mevlana Bulvarı No: 145 P.K: 06520 Balgat - Ankara
Tel: 0 312 218 40 00 Faks: 0 312 218 40 49 info@ytb.gov.tr
kep adresi: ytb@hs01.kep.tr
Sertifika Numarası: 67797

Prof. Dr. F. X. Linzbauer

SULTAN ABDÜLAZİZ HAN İÇİN HAZIRLANAN

Budin Rehberi

Budai útikalauz Abdulaziz szultán részére
Budin-Führer, erstellt für Sultan Abdulaziz Khan

Peşte - 1867

Editör

Mehmet Emin YILMAZ

Ankara - 2024

ABDUL-AZIZ-KHAN,
Sultan des Turcs.

Takdim

Batı Anadolu'nun kuzeyinde mütevazı bir Türkmen Beyliği olarak tarih sahnesine çıkıp zaman içinde üç kıtada barış, huzur ve adalet eksenli büyük bir imparatorluk inşâ eden Osmanlı Devleti, hükümferma olduğu topraklarda yüksek bir kültürün ve zengin bir mimarinin de bânisi olmuştur.

Osmanlı medeniyeti ve kaynağını bu medeniyetin kadim değerlerinden alan eserler, 1541'den 1699'a kadar Devlet-i Aliyye idaresinde bulunan Macaristan'da da binâ edilmiş; ülkenin dört bir yanı camiler, hamamlar, türbeler, kaleler, çeşmeler ve kaplıcalarla donatılmıştır.

Macaristan'daki Türk varlığının kültürel ve mimarî unsurlarını teşkil eden bu yapılar, Türk ve Macar toplumunun müşterek mirasını ortaya koyması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Türkiye ve Macaristan arasında imzalanan Dostluk Anlaşması'nın 100. yılı vesilesiyle kutladığımız "Türk-Macar Kültür Yılı" kapsamında, ülkelerimizin çok eski tarihlere uzanan kültürel ve siyasî ilişkilerini ele alan ve toplumlar arası ortaklıklara vurgu yapan birçok çalışma hayata geçirilmektedir.

Farklı alanlardaki münasebet ve iş birliklerimizi daha da perçinlemek üzere ortaya konan bu çalışmalardan biri de "*Sultan Abdülaziz Han İçin Hazırlanan Budin Rehberi*" isimli bu eserdir. Sultan Abdülaziz Han, 1867'de çıktığı Fransa ve İngiltere seyahati dönüşünde, Budapeşte'yi de ziyaret etmiştir. Söz konusu ziyaret kapsamında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından hazırlanan ve kendilerine sunulan rehber kitapçık, şehirdeki Türk dönemini özetlemekte ve birtakım mimarî eserleri anlatmaktadır.

Almanca hazırlanan rehber kitapçığın yeni görsellerle zenginleştirilip Türkçe ve Macarcaya çevrildiği bu çalışma, iki ülke arasındaki ilişkilerin köklü geçmişini ele alması ve Macaristan'daki Türk varlığını yansıtması bakımından son derece mühimdir.

Bir buçuk asır öncesini günümüze taşıyan bu değerli çalışmada emeği geçenleri kutluyor; eserin Türk-Macar ilişkilerine ve ülkelerimiz arasındaki dostluğa güçlü bir katkı yapmasını diliyorum.

Mehmet Nuri ERSOY
Kültür ve Turizm Bakanı

Bevezető

Az Oszmán Birodalom, amely Nyugat-Anatólia északi részén, szerény türkmén fejedelemségként jelent meg a történelem színpadán, idővel három kontinensre kiterjedő, békére, nyugalomra és igazságosságra épülő, hatalmas birodalmat épített fel, amely a magas kultúra és a gazdag építészet megalapozója lett az általa uralt vidékeken.

Az 1541-től 1699-ig a birodalom fennhatósága alatt álló Magyarországon is készültek az oszmán civilizációt, annak ősi értékeit felmutató alkotások; szerte az országban dzsámik, hamamok, türbék, várak, szökőkutak és termálfürdők épültek.

Ezek az építmények, amelyek a törökök magyarországi jelenlétének kulturális és építészeti elemeit alkotják, nagy jelentőséggel bírnak a török és a magyar társadalom közös örökségének feltárása szempontjából. A Törökország és Magyarország között létrejött barátsági szerződés 100. évfordulója alkalmából ünnepelt Magyar-Török Kulturális Évad keretében számos olyan tanulmány készül, amely országaink hosszú időre visszanyúló kulturális és politikai kapcsolataival foglalkozik.

Az egyik ilyen alkotás, amely a különböző területeken fennálló kapcsolataink és együttműködésünk további erősítésére irányul, a *Budai útikalauz Abdulaziz szultán részére* című mű. Abdulaziz szultán 1867-ben, franciaországi és angliai útjáról visszatérve Budapestre is ellátogatott. Az Osztrák-Magyar Birodalom ehhez a látogatáshoz készítette és adta át a szultánnak ezt az útikönyvet, amely összefoglalja a város török korszakát és ismerteti néhány építészeti alkotást.

Jelen kötet, amelyben a német nyelven készült útikönyvet új képekkel is gazdagítottuk és török és magyar nyelvre is lefordították, rendkívül fontos a két ország kapcsolatainak mélyen gyökerező történetének feltárása és a törökök magyarországi jelenlétének bemutatása szempontjából.

Gratulálok mindazoknak, akik hozzájárultak ehhez az értékes munkához, amely a másfél évszázados múltat elhozta napjainkba, és remélem, hogy a munka hozzájárul az erős török-magyar kapcsolatokhoz és országaink barátságához.

Mehmet Nuri ERSOY

A Török Köztársaság Kulturális és Turisztikai Minisztere

Sunuş

Yüzyıllar öncesine uzanan köklü ilişkilere sahip olduğumuz Macaristan, gerek mimarî eserler gerekse somut olmayan kültürel miras bakımından ortak bir geçmişi paylaştığımız ve münasebetlerimizin yüksek düzeyde seyrettiği dost ve kardeş ülkelerimizden biridir.

Türkiye ve Macaristan arasında imzalanan ve 1924'te yürürlüğe giren Dostluk Anlaşması'nın 100. seneidevriyesi hasebiyle 2024 yılı, "Yüzyıllık Dostluk ve İş Birliği" temasıyla "Türk-Macar Kültür Yılı" olarak kutlanmaktadır.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, zengin bir medeniyet ikliminden devraldığımız ve ecdadın bizlere "emaneti" olarak gördüğümüz soydaş ve akraba topluluklarla olan ilişkileri ekonomik, sosyal, kültürel ve akademik yönleriyle geliştirmeye, güçlendirmeye devam etmektedir.

Başkanlık olarak "Türk-Macar Kültür Yılı" kapsamında Diaspora İş Birliği, Ortak Burs Programları ve Kültürel Miras çalışmaları başta olmak üzere, her iki ülkenin tarihî, kültürel, akademik münasebetlerini tahkim edecek ve farklı alanlardaki ortak noktaları ön plana çıkaracak çalışmalar icra etmekteyiz.

Müşterek geçmişimize ışık tutan ve iki ülke ilişkilerine katkı sağlayacak eserlerin oluşturulması ve güncellenerek yeniden yayımlanması, yıl boyunca Macaristan özelinde gerçekleştireceğimiz çalışmalar dâhilinde önem atfettiğimiz bir hususu teşkil etmektedir.

YTB Yayınları bünyesinde neşretmekten büyük bir mutluluk duyduğumuz "Sultan Abdülaziz Han İçin Hazırlanan Budin Rehberi" isimli bu eser, Sultan Abdülaziz Han'ın 1867 yılında gerçekleştirdiği Avrupa seyahati kapsamında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından hazırlanıp zât-ı devletlerine takdim edilen kitapçığın Türkçe ve Macarcaya çevrilerek yeni fotoğraflarla zenginleştirilmiş baskısıdır. Çalışma, Budapeşte'deki Türk mimarî eserleri ile Türk idaresini ele almaktadır.

Bu kıymetli çalışmayı vücuda getiren Yüksek Mimar Sayın Mehmet Emin YILMAZ'a ve eserde emeği geçenlere teşekkür eder; kitabın "Türk-Macar Kültür Yılı" bağlamında iki ülke ilişkilerine katkıda bulunmasını temenni ederim.

Abdullah EREN

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı

Előszó

Magyarország, amellyel évszázados múltra visszatekintő, mélyen gyökerező kapcsolataink vannak, egyike azon baráti és testvéri országoknak, amelyekkel mind az építészeti alkotások, mind a szellemi kulturális örökség tekintetében közös történelmünk van, és amellyel továbbra is magas szinten állnak fenn kapcsolataink.

A 2024-es évet a Magyar-Török Kulturális Évaddal ünnepeljük a száz éves barátság és együttműködés témájával, a Törökország és Magyarország között 1924-ben aláírt és hatályba lépett barátsági szerződés 100. évfordulója alkalmából.

A Külhoni Törökökért és Rokon Népekért Felelős Elnökség (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, YTB) célja, hogy tovább fejlessze és erősítse a rokon közösségekkel meglévő gazdasági, társadalmi, kulturális és tudományos kapcsolatait, amelyeket gazdag civilizációs környezetünkől örököltünk, és amelyekre úgy tekintünk, mint amit őseink „biztak ránk”.

Elnökségként Magyar-Török Kulturális Évad során olyan munkákat hajtunk végre, amelyek erősítik mindkét ország történelmi, kulturális és tudományos kapcsolatait, és rávilágítanak a közös pontokra a

különböző területeken, különös tekintettel a diaszpóra együttműködésre, a közös ösztöndíjprogramokra és a kulturális örökség tanulmányozására.

A közös múltunkra rávilágító, a két ország kapcsolataihoz hozzájáruló alkotások készítése, aktualizálása, újradradása olyan téma, amelynek kiemelt jelentőséget tulajdonítunk azon munkáink során, amelyeket ebben az évben Magyarországon végzünk.

Jelen mű, a *Budai útikalauz Abdulaziz szultán részére* című mű, amelyet nagy örömmel teszünk közzé a YTB kiadói programjában, az Osztrák-Magyar Birodalom által készített füzet, amelyet Abdulaziz szultán 1867-es európai útja keretében mutattak be az államfőnek. A kötet török és magyar fordítással és fényképekkel gazdagítva tesszük közzé. Az értekezés a budapesti török építészeti alkotásokkal és a helyi török közigazgatással foglalkozik.

Szeretnénk köszönetet mondani Mehmet Emin YILMAZ építésznek, aki elkészítette ezt az értékes alkotást, és mindazoknak, akik hozzájárultak a munkához – remélem, hogy a könyv a Magyar-Török Kulturális Évad keretei közt jelentős mértékben hozzájárul majd a két ország kapcsolataihoz.

Abdullah EREN

A Külhoni Törökök és Rokon Népekért Felelős Elnökség Elnöke

REHBER

Majesteleri Sultan Abdülaziz Han'ın Budin'deki Türk anıtlarını ziyareti

Dr. Franz X. Linzbauer'in *Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen im Königreiche Ungarn* (Macaristan Krallığı'nın başkenti Budin'in Kaplıcaları) adlı eserinden alınmıştır
(Peşte, C. A. Hartleben Yayınları, s. 8, 1837).

Budin'in Türk Yönetimindeki Dönemi

Türk Takvimine göre 950 [Hicrî] Hristiyan Takvimine göre [Miladî] 1541

1541 yılında Macaristan'ın başkenti Budin, İmparator Süleyman [Kânûnî Sultan Süleyman] tarafından ele geçirildi ve Macaristan'ın yerlisi olan Vali Süleyman Paşa'ya teslim edildi.

Türk Takvimine göre 951 [Hicrî] Hristiyan Takvimine göre [Miladî] 1542

1542 yılında, Bey Bali veya Bali Epirota olarak da bilinen Bali Bey, Budin'in ikinci valisi oldu.

Türk Takvimine göre 952 - 57 [Hicrî] Hristiyan Takvimine göre [Miladî] 1543 - 48

Bali Bey'in ölümünden sonra valilik, 15 Mayıs 1543 tarihinde Yahyâ Paşazâde Mehmed Paşa'ya sıradaki üçüncü kişi olarak tevdi edilmiştir. Bu kişi şunları inşa etmiştir:

Şehrin kuzey kesiminde, Tuna Nehri'ne yakın olan ve Türkler tarafından Azap / Çile Tepesi anlamında *Mihnet Tepesi* olarak adlandırılan St. Joseph veya Calvarienberg'de, derviş Gül Baba'nın türbesi ve yakınında bir tekke.

(Bkz. yukarıda adı geçen eserler için Levha III. 1. Bugünkü mevcut hâliyle câmi, 2. Artık bu hâliyle görünmeyen tekke kalıntıları).

Şehrin güney kesimindeyse, Tuna kıyısından dik bir kayalıkla yükselen ve Türklerin "Gürz İlyas" adını verdiği Blocksberg'in (St. Gerhardsberg) eteklerinde, aynı vali, Budin'in en güzel hamamını inşa etti. Günümüzde *Bruckbad* olarak adlandırılan hamam hâlen ayakta ve ayrıca dervişler için bir tekkesi de mevcut.

(Bkz. Levha I. 2. Eskiden adlandırıldığı üzere *Yeşil Direkli Hamam*; tekke artık mevcut değildir, ancak büyük olasılıkla şimdiki Schaarschmied'sches Haus'un yerinde duruyordu.)

Buna göre, câmi ve Bruckbade, 319 ila 325 yıl arasında, aynı yaşa sahiptir.

Bu câmimizin dindar Gül Baba'ya adanmış mezar yeri olduğuna şüphe yoktur. Edirne'nin bir buçuk saat dışında Büyükderbent yolu üzerinde gömülü olduğu gö-

rüşü de; 1579-83 yılları arasında Budin'de *Halaykoğlu Ali* adıyla 14. vali olarak anılan Kalaylıkoz Ali Paşa'nın cämimizde Gül Baba'nın yerine defnedildiği görüşü de yanlıştır.

Bu yüzden, "Gül Baba'nın burada, Macar topraklarındaki küllerine huzur!"

Aynı şekilde, tarihî verilerin dikkatli bir şekilde araştırılmasından ve bu verilerde söylenenlerin eleştirel bir şekilde değerlendirilmesinden sonra, sadece yerel koşulların karşılaştırılmasıyla değil, aynı zamanda binânın kendi özelliklerinin analiz edilmesiyle de büyük bir olasılıkla şu varsayıma ulaşılabilir: Yukarıda adı geçen eserin başlık sayfasında yer alan Bruckbad, bânî Mehmed Paşa'nın babasının onuruna *Bali Bey* adını verdiği, ancak yabancı tarihçiler tarafından *Wallibek*, *Velibeg* olarak değiştirilen bugünkü Bruckbad'dan başkası değildir.

Türk Takvimine göre 968 - 75 [Hicrî] Hristiyan Takvimine göre [Miladî] 1559 - 66

Budin'in 11. valisi olan Arslan Paşa, Kânûnî Sultan Süleyman'ın emriyle *aşağı şehrin savunma duvarının* (şimdi Suşehri, o zamanlar Yahudi Mahallesi) inşâsına, doğrudan kalenin kuzey ucundan doğu yönünde aşağı yukarı düz bir çizgide Tuna'ya doğru başladı ve burada güçlü bir burçla sonlandırdı.

Bu burçların inşâsıyla birlikte *içinde bir de hamam olması* ihtiyacı ortaya çıkmış ve böylece aynı zamanda şimdiki Kraliyet Hamamı'nın inşâsına (Yakınlardaki hastane nedeniyle Türkler tarafından *Hastane Hamamı* olarak adlandırılmıştır.) Arslan Paşa tarafından başlatılmış, ancak ölümünden sonra halefi Mustafa tarafından tamamlanarak [kubbeleri] kurşun ve filgözü camlarla kaplanmış ve yenilenmiştir; bu nedenle bu hamamın Türkçe adı *Tahatalu = Tahtalı = Tafelbad'* dir.

Josephsberg'in kendi zengin kaynağı duvarla çevrilmiş ve bugün hâlâ var olan bir kanalla hamamlara aktarılmıştır.

Dolayısıyla bu surlar ve Tahtalı Hamam 301 ila 308 yıllıktır.

(Bu hamam için bkz. Levha I. 4. Surlar neredeyse tüm uzunluğuyla hâlâ ayakta durmaktadır ve güzel, güçlü burç doğuda cilt ustası Zeilinger'in evini sınırlamaktadır.)

Türk Takvimine göre 975 - 88 [Hicrî]
Hristiyan Takvimine göre [Miladî] 1566 - 79

Sokollu Mustafa Paşa (Szokoly, yani Falkennest doğumlu bir Macar) 1566'da Varrat'taki (Grosswardein) kampta Budin valisi olarak atandı ve böylece valiler silsilesinin 12. üyesi oldu.

Josephberg'in eteğindeki kaynak bakımından zengin araziye hamam seven Türkler tarafından *Baruthâne* adı verildi ve Mustafa Paşa, tarihi kayıtlara göre, bugün hâlâ var olan 4 yuvarlak kuleli değirmen binâsını inşâ etti. Bu konuda farklı yazarların farklı beyanları vardır: bunlara göre bir zamanlar 5-6 ila 30 arasında değişen sayıda değirmen vardı. Bu sayının muhtemelen sadece tek tek değirmen çarklarını veya dişlilerini ifade ettiğini görmek kolaydır.

Bu muharrirler, Mustafa Paşa'nın burada bir hamam da yaptırdığını kesin olarak belirtmezler. Ancak bir zamanlar İmparatorluk Hamamı'nda hâlen mevcut olan *Büyük Hamam*'ın güney cephesindeki bir geçide duvarla örülmüş, daha sonra son derece uygunsuz bir şekilde bu *genel hamamın* girişinin üzerine yerleştirilmiş olan *Türkçe bir taş kitâbe*'nin varlığı şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlanmıştır. Hamamın kapısı açıldığında durmaksızın çıkan buharlar taşın yıpranmasına neden olmuş, ta ki öğrendiğime göre- binânın badanalanması sırasında bir duvarcı ustası güzelim yazıları gereksiz kusurlar zannederek tamamen kesip atana kadar; şimdi - ne yazık ki - taş levhanın kendisi de oradan sökülmüş ve kimse bana nerede olduğunu ve ne için kullanıldığını söyleyemiyor.

Bu taş yazıtı 1836'da serbest elle çizdirdim ve yukarıda bahsedilen çalışmaya litografik olarak ekledim. (Bkz. Levha II.)

Ancak, tüm çabalarıma ve dikkatime rağmen eserin yayınlandığı tarihte deşifre edemedim. (Bkz. adı geçen eser s. 125.)

Ve sanki bu nâdir anıtın mezkûr kaderi paylaşacağını tahmin etmişim gibi, 1837'de yetenekli bir matbaacıya iki fırça baskısı yaptırdım.

Bunlardan biri kayboldu; diğerini 1849'da Ekselansları Geringer von Oedenberg'e, Macaristan'daki İmparatorluk Kraliyet Tam Yetkili Sivil Komiseri Bay Carl Frei'a, bu belgenin deşifre edilmesini ayarlaması ricasıyla gösterdim.

Kısa bir süre sonra fırça baskısını aşağıdaki ek ile geri aldım:

A) (Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın yeğeni Mustafa Paşa, Hicrî 980, Miladî 1572-3)

*Sadrazam'ın (?) (yeğenin) zamanında
Ülkeler ve halklar her yerde huzurlu mu (?)
Servetini hayra harcayanın, her zaman Mustafa'nın ve Peygamber'in buyruğuna göre hareket etmesi bir mucize midir?
Göklerin görmediği bir hamam inşâ etti.
Adı Mutlu Yuva (Devlet-âbâd) ise, yeri de aynıdır.
Kronogram, bu büyüleyici binâ için yapıldı:
Tıpkı binâ gibi, o da Mustafa Paşa tarafından yaptırıldı "ama"sız.*

B) Şans eseri, 1859'da, az önce bahsedilen deşifresiyle birlikte kopyayı Viyana'daki İmparatorluk Doğu Akademisi öğrencisi H. Victor Hollan'a* da gösterdim, o da akademideki Türk dili öğretmeninin yönetiminde, burada imzası bulunan öğrenci arkadaşıyla birlikte bana aşağıdaki çeviriyi verdi:

*Sadrazam zamanında, övgü giysisinin mirasçısı,
Ülkeler ve halklar baştan sona sakın.
Servetini hayra harcarsa,
her zaman Mustafa geleneklerine göre hareket ettiği için bu bir mucize midir?
Göklerin görmediği bir hamam inşâ etti.
"Mutlu Yuva" onun adıyla, bu yüzden örnek olarak yerindedir.
Bu yürek ısıtan binâ için anagram yapıldı:
Mustafa Paşa onun yapıcısıdır, tıpkı "amasız" binâ gibi.*

Ernest Haan m. pr. Victor Hollán m. pr.

C) Bu fırça baskısını 1860 yılında Budin'den bir hatıra olarak en saygıdeğer hamim İmparatorluk ve Kraliyet Ekselansları Arşidük Stephan'a göndermek istediğimde, önce fotoğrafını çekirdim ve hem orijinali hem de kopyası gönderilmeden önce aşağıdaki üçüncü yorumu aldı:

(Hicrî 978 yılından = Milattan sonraki 1570 yılı.)

(Vezir Sokullu Mustafa Paşa'nın inşâsı.)

---

* Hâlen Macaristan Kraliyet Kültür ve Eğitim Bakanlığı'nda Başkan-Müşavir.

Büyük Vezirlik şeref makamının sahibi olan Vezir, tüm barışçıl zamanı boyunca bu ülkenin güzelliği için bir Babil gerçekleştirdiyse ve mallarını dinî işler için kullandıysa - bu bir mucize midir? O, her zaman Peygamber'in geleneğine göre hareket eden kişidir. Öyle bir hamam yaptırdı ki, benzerini gök küre görmemiştir. Bir mutluluk evi hâline geldiğinde, "Mutluluk Evi" adı bir örnek teşkil eder. Bu çekici binânın inşâ tarihi olarak kronogram verilmiştir: Mustafa Paşa'nın binâsı, sergisi olmayan bir binâ.

Viyana, 30 Mart 1860.

Dr. Walther Bernauer m. pr.,

Saray Kütüphanesi II. kâtibi; Viyana İmparatorluk Üniversite si'nde Türk dili doktoru; Halle, Leipzig'deki Alman-Mağribi Cemiyeti ve Societé asiatique de Paris'in tam üyesi.

Bu güzel, saf, kabartmalı taş yazı tipi, kenar çizgileri de dâhil olmak üzere: 21,5 W. Z. yüksekliğe, ancak 32,5 W. Z. genişliğe sahipti.

Tüm bunlardan sonra, bu taş kitâbeyi taşıyan ve tonozların köşelerinde Türk inşaatının açık işaretlerini taşıyan hamamın, hiçbir yazar tarafından başka bir paşa tarafından inşâ edildiğinden bahsedilmediğine ve bugün hâlâ kullanılmakta olan İmparatorluk Hamamları'ndaki Türk hamamları olarak adlandırılan büyük hamamımız olduğuna ve Mustafa tarafından inşâ edildiğine şüphe yoktur.

Birçok vatansever yazar ve birçok elçi gezgin tarafından iç mekânlarıyla ilgili olarak doğru ve sözbirliğiyle tanımlanmış ve genellikle *Kubbeli Hamam* olarak adlandırılmıştır.

Buna göre hem değirmen binâsı hem de bu hamam valiliğin başlangıcından itibaren hesaplanan 301 yıllık bir yaşa sahiptir; 1572-3 taş yazıtının A) yorumuna göre, ancak 294-5 yıllıktır; C) yorumuna göre, ancak 292-3 yıllıktır.

Dolayısıyla Budin'deki Türk hamamlarının en genci Königsbad [Horoz Kapısı Hamamı] değil, bu hamamdır [Veli Bey Hamamı].

(Levha III. no 4'teki barut değirmeni ve no 5'teki hamam resimlerine bakınız.)

Türk Takvimine göre 1010 [Hicrî] Hristiyan Takvimine göre [Miladî] 1601

Mangırkuşu Mehmed Paşa, kaleye Tuna'dan su sağlayan ve daha önce Macar kral-
ları tarafından inşa edilmiş olan su kanalının savunma duvarını inşa etti.

Yeniden fetih kuşatmaları her zaman su şehriden [Aşağı Varoş] yapıldığından ve
surların artık yeterince güçlü olmadığı düşünül-
düğünden, yukarıda bahsedilen savunma duvarının gerekliliği daha da belirgin hâle geldi. Otuz yıl önce, bu yol
hâlâ V. Bikessy'nin evinin arkasındaki kalenin su kapısının dışında duruyordu, sözde *Panorama Bahçesi* (Şu anda Ekselansları Macar Kraliyet Maliye Bakanı Melchior v. Lónyay'ın mülküdür.) boyunca uzanıyor ve kuzeyde Tuna kıyısında bir burçla sona eriyordu. Aynı yapı sadece birkaç yıl önce su kaynağı makine dairesi-
nin yeniden inşâsı sırasında tamamen yıkılmıştır.

Yukarıda bahsi geçen panorama bahçesinde küçük izlerine hâlâ rastlanabilen bu su yolu -savunma duvarı- bu nedenle bugün 266 yaşında olmalıdır.

Çeşitli kaynaklara göre, Türk döneminde [Sokollu] Mustafa'nın barut değirmeni-
nin çevresinde hâlâ binâlar bulunmaktaydı:

A) İki hamam;

1) *Barut Değirmeni Hamamı*, büyük olasılıkla bugünkü *Aziz Luka Hamamı*'na karşılık gelmektedir.

2) *Küçük Ilıca / Azizler Hamamı*, muhtemelen Gül Baba'ya adanmıştı; artık orada değil. Bir zamanlar imparatorluk hamamlarının şimdiki çeşmenin yerinde durduğuna inanmak için nedenlerim var.

B) Yeniden fetih sırasında kalıntıları hâlâ görülebilen zindanlar ve ahırlar.

(Bkz. Levha III. no. 6.)

Not

Yukarıda açıklanan Bruckbad, Königsbad ve Kaiserbad olmak üzere üç Türk hamamına ek olarak Budin'de iki büyük hamam daha bulunmaktadır:

1) Şehrin ve Sct. Gerhardsberg'in en güney ucundaki [Tabakhâne Mahallesi'nin güneydoğusu] Blocksbad: Bu binâ Budin yeniden fethedildiğinde çökmüştür ve ancak 1687'den sonra (yeniden) inşâ edildiğinden Budin'in büyük hamamları arasında en genç olanıdır.

2) Sct. Gerhardsberg'in (Türklerin *Karga Bayırı* dedikleri, bugün *Spiessberg* veya *Sonnenberg*) kuzey mahmuzunun yamacında ve bir dönemeçte inşâ edilen Raitzenbad (Raç Hamamı), diğer tüm hamamlar arasında en korunaklı konuma sahiptir ve bu nedenle Budin'in birçok kuşatması sırasında hasar görmeden kalabilmiştir.

Bu güzel hamam, Macar hamam yapılarının iyi korunmuş tek kalıntısıdır. Büyük olasılıkla varlığını Kral Mathias Corvinus'un seleflerine borçludur - şayet onlara değilse de, kesinlikle Corvinus'a-. Corvinus şimdiki kalenin yerine büyük kaleyi inşâ ettirip kale duvarlarının dışındaki alanı *Güzel Kraliyet Hamamı*'nın (Thermae Regiae) bulunduğu bir zevk bahçesine dönüştürmüştür.

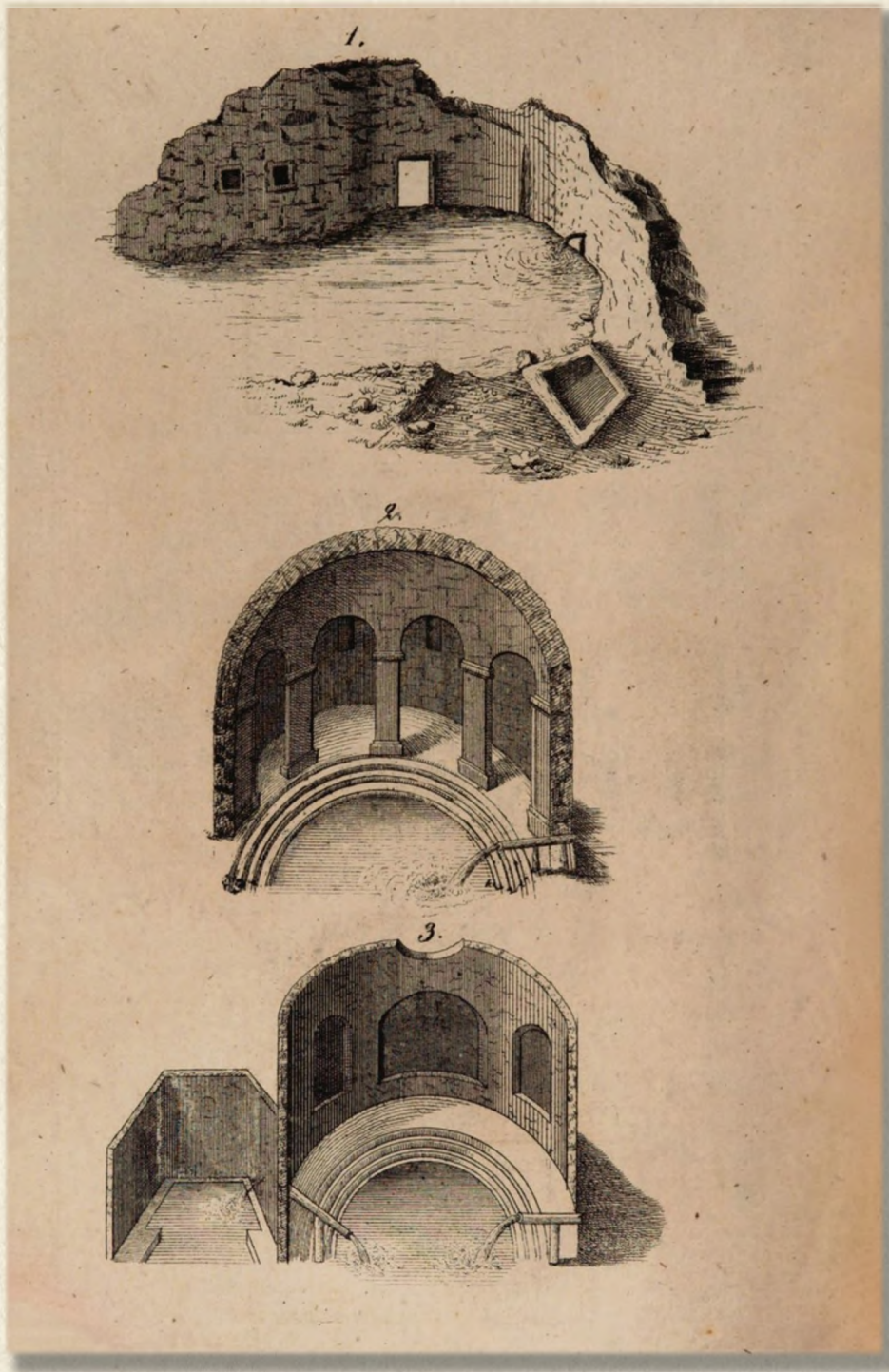
Dolayısıyla bu hamam, 1458-1490 yılları arasında hesaplandığında 409 ya da en az 377 yıllıktır.

Macaristan'ın en mutlu çağından kalma bu güzel yapı (Şu anda Dr. Johann N. Heinrich'in mülküdür.) iyi korunmaya devam etsin ve daha mutlu bir anavatana tanıklık etsin!

28 Temmuz 1867, Peşte.

Prof. Dr. Linzbauer

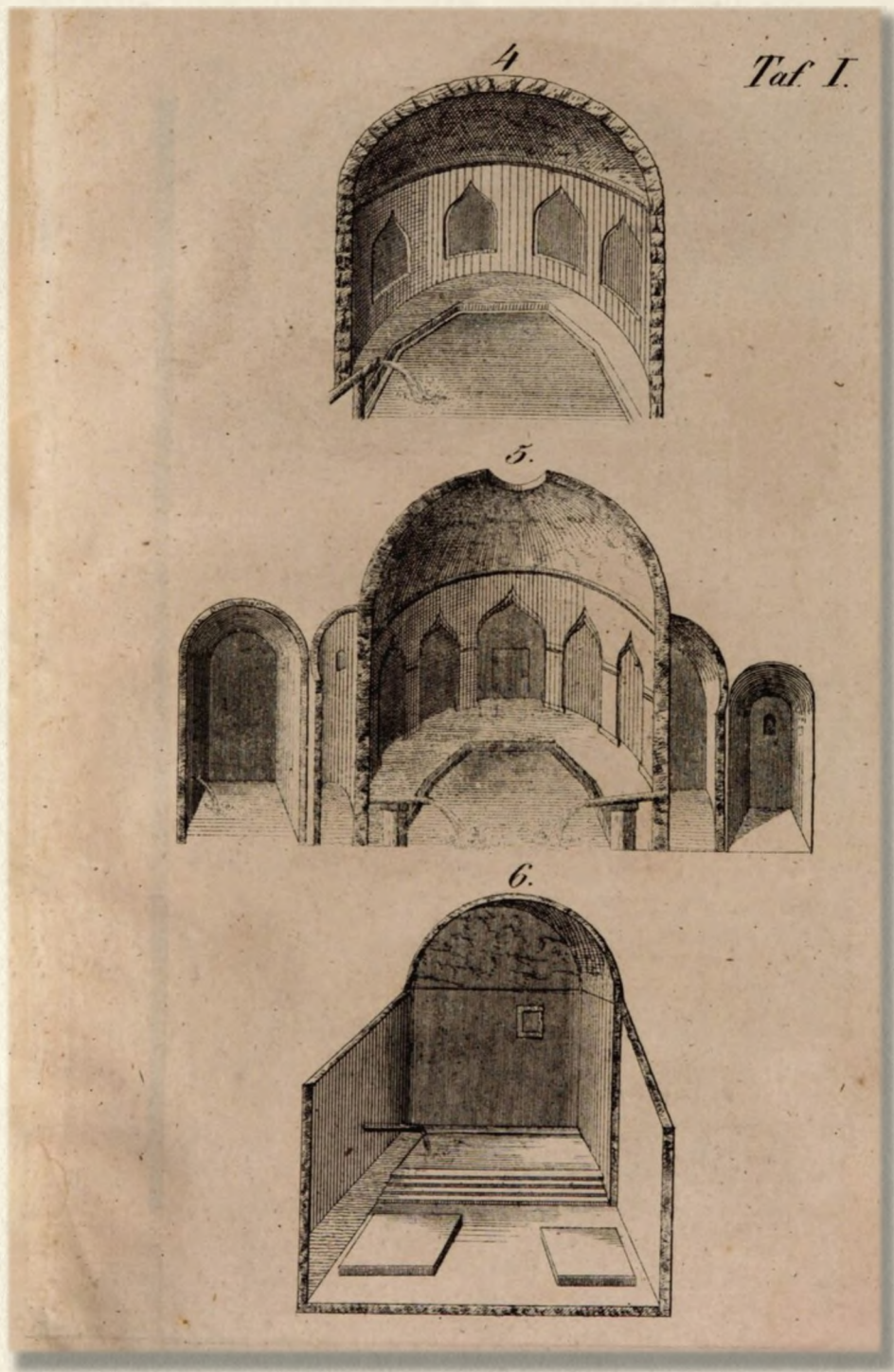
LEVHA I

1, 2, 3

I. ÁBRA

1, 2, 3

Taf. I.

LEVHA I

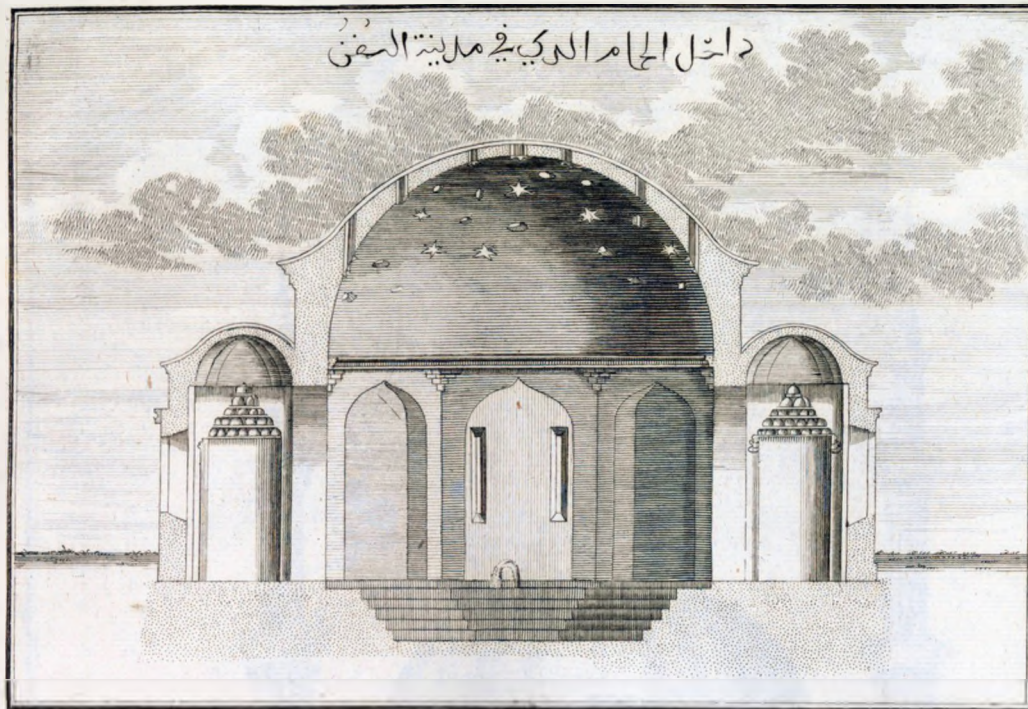
4, 5, 6

I. ÁBRA

4, 5, 6

Fischer von Erlach, 1725

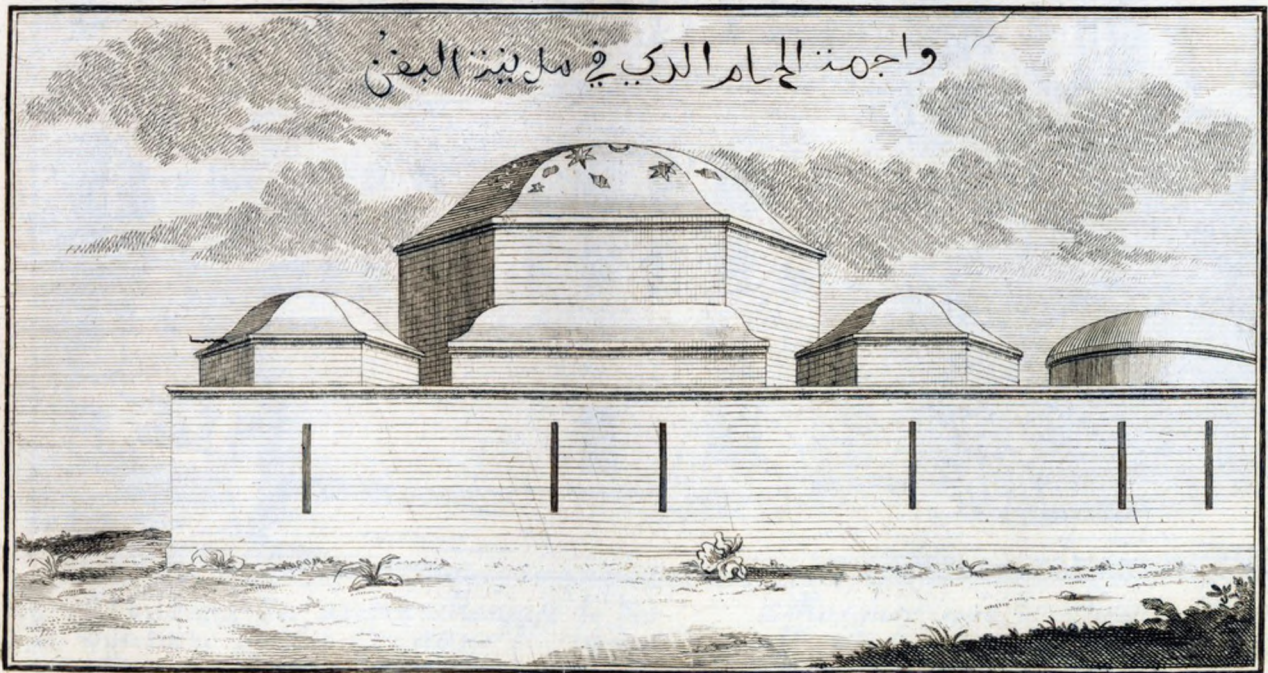
داخل الحمام الذي في مدينة المنفى

Wie dieses Badgebäu von innen an zu sehen.
Veuë du dedans de ce bain.

Veli Bey Hamamı / İmparator Hamamı

Veli bej fürdő / Császár fürdő

Prospect des Bads von außen .
Vue du dehors de ce bain .

J. B. F. del.

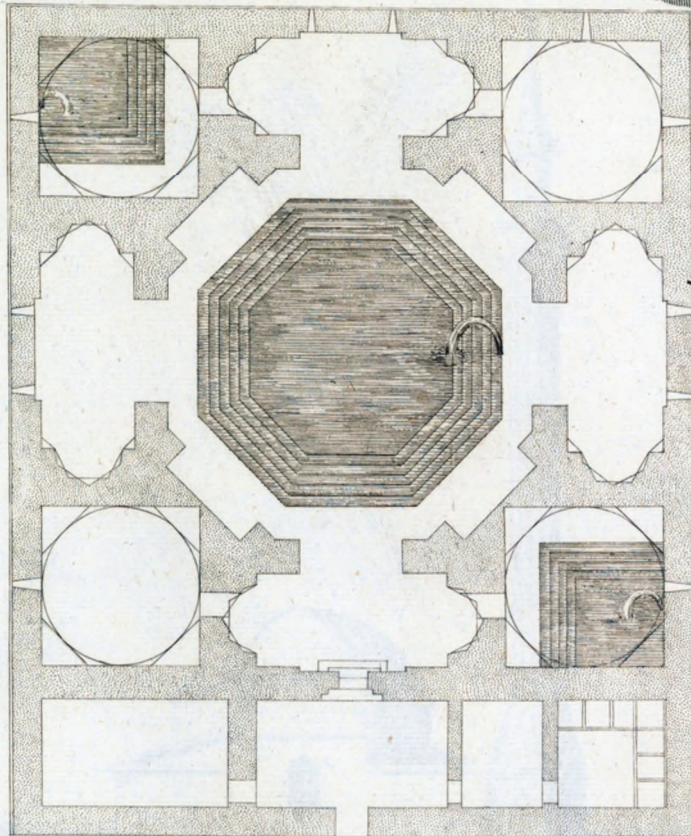
Cum G. S. C. N.

Veli Bey Hamamı / İmparator Hamamı

Veli bej fürdő / Császár fürdő

فندق ومحط الحمام الذي في مدينة البغن

Grundriß des so genannten Kaiser's Bads unweit der Stadt Ofen in Hungarn, welches so wohl wegen der vortreflichen Wirkung des warmen Bads, als auch der denckwürdigen Arabischen Architectur sehr gerühmt und estimiret wird.

Plan du Bain Imperial: pas loin de la ville de Bude en Hongrie, estimé aussi bien par la vertu des eaux, que renommé par l'excellence de l'Architecture Arabique.

Veli Bey Hamamı / İmparator Hamamı

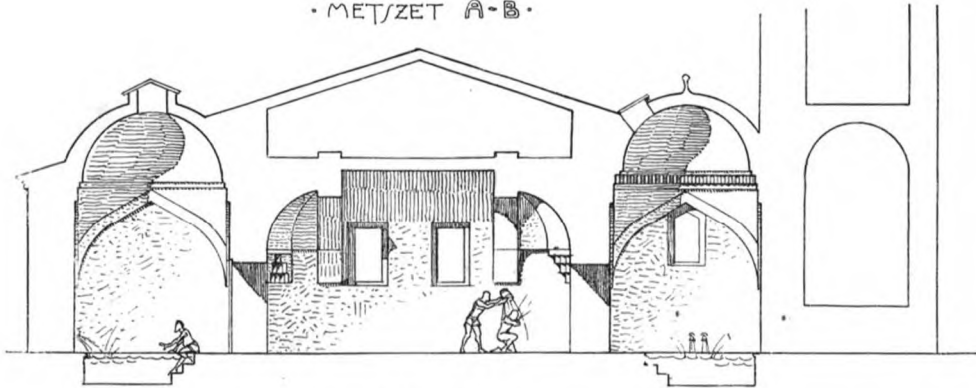
Veli bej fürdő / Császár fürdő

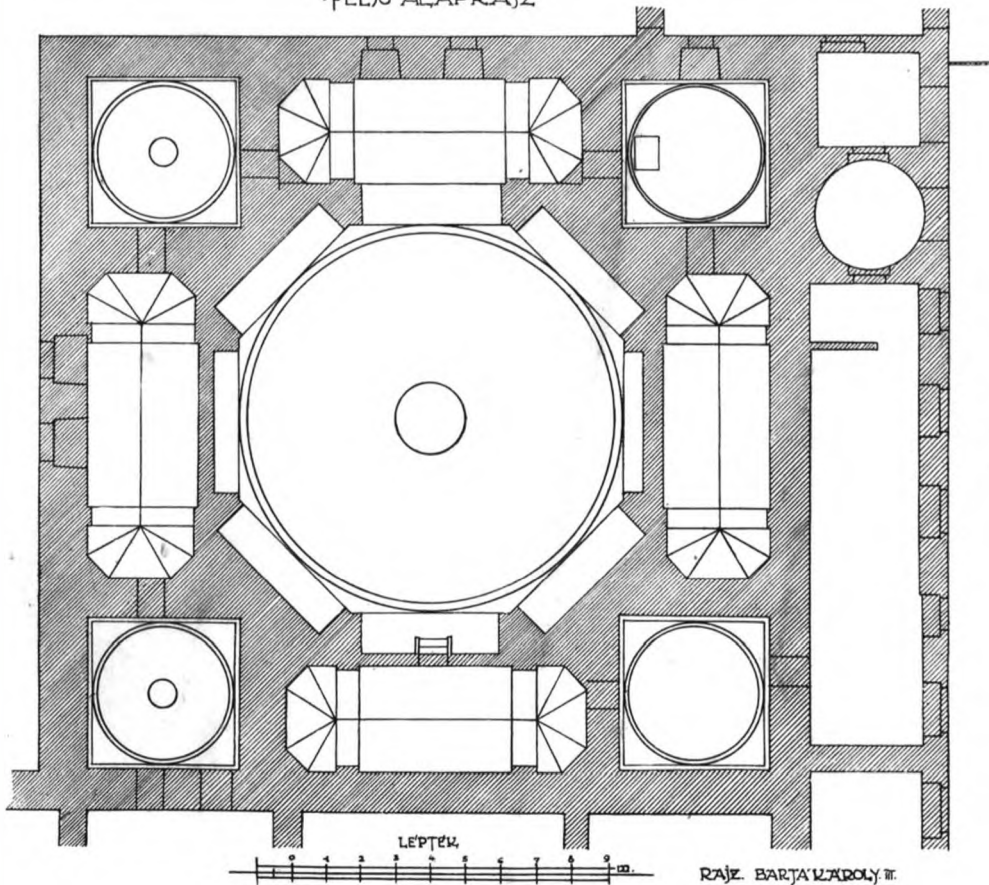
BUDAPESTI CSÁZÁRFÜRDŐ.

بودایسته - امیرالمورحمی

• METSZET A-B •

• FELJÖ ALAPRAJZ •

Veli Bey Hamamı / İmparator Hamamı

Veli bej fürdő / Császár fürdő

LEVHA II

Veli Bey Hamamı'nın kitâbesi

II. ÁBRA

Veli bej furdõ felirata

Veli Bey Hamamı'nın kitâbesi

Veli bej furdö felirata

Veli Bey Hamamı / İmparator Hamamı

Veli bej fűrdő / Császár fűrdő

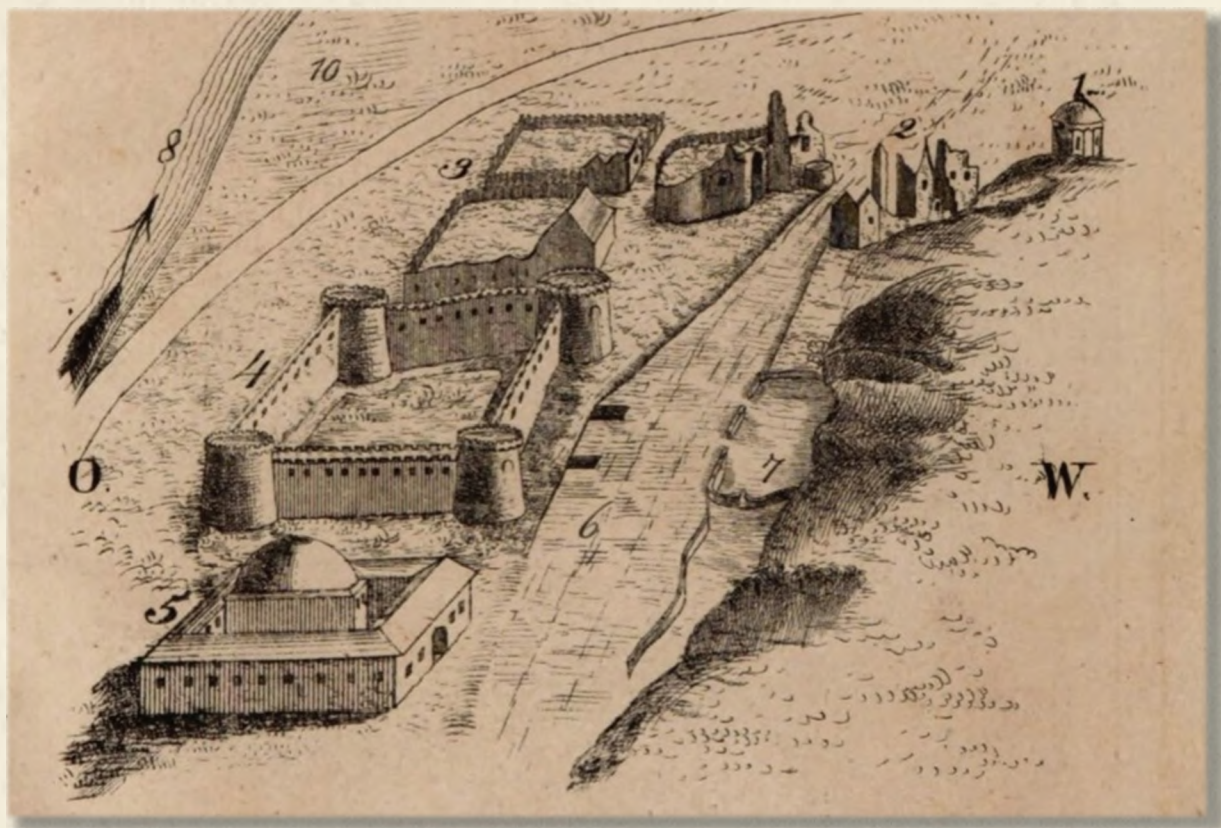

Veli Bey Hamamı / İmparator Hamamı

Veli bej fürdő / Császár fürdő

LEVHA III

III. ÁBRA

Gül Baba Türbesi

Gül Baba türbeje

Gül Baba Türbesi

Gül Baba türbeje

Gül Baba Türbesi

Gül Baba türbeje

Horoz Kapısı Hamamı / Kral Hamamı

Kakas-kapu firdő / Király firdő

Horoz Kapısı Hamamı / Kral Hamamı

Kakas-kapu fürdő / Király fürdő

ÚTIKALAUZ
Ófelsége Abdülaziz Hán Szultán látogatása
a budai török emlékeknél

(Dr. Franz X. Linzbauer Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen im Königreiche Ungarn [A Magyar Királyság fővárosa, Buda hőforrásai] című műve alapján. Pest. C. A. Hartleben Kiadványai 8. 1837)

Buda török időszaka

Török időszámítás szerint 950, keresztény időszámítás szerint 1541

Szulejmány szultán meghódítja Magyarország fővárosát, Budát és vezetőjének egy született magyart, Szulejmán pasát nevezi ki.

Török időszámítás szerint 951, keresztény időszámítás szerint 1542

A Bali bégeként vagy Bali Epirotaként is ismert Balibég lesz Buda második pasája.

Török időszámítás szerint 952-57, keresztény időszámítás szerint 1543-48

Balibég halála után a pasa cím fiára, Muhammed Paşa Yahyapaşazade Yahyapaşa-oglura száll mint harmadik vezető.

Ő a következőket építtette:

A város északi végében a Dunához közel álló, a törökök által "Mhinet depesinek" nevezett Szent József- vagy kálváriadombra Gül Baba türbójét és a mellette álló dervistekét.

(A fenti alkotásokkal kapcsolatban ld. a III. ábrát: 1. a dzsámi jelenlegi állapota és 2. a ma már ebben a formájában nem látható monostormaradványok).

A város déli oldalán, a Duna partja felől meredek sziklával kiemelkedő, a törökök által "Gürz İlyasnak" hívott Blocksberg (Szent Gellért-hegy) oldalán ugyanez a pasa Buda építtette Buda legszebb fürdőjét. A napjainkban "Bruckbadnak" hívott fürdő ma is áll, ahogy a mellette álló dervistekke is.

(Ld.. I. ábra 2. a korábbi nevén "vörös oszlopos" fürdő; a tekke ma már nem áll, de nagy valószínűséggel a mai "Schaarschmied'sches Haus" helyén volt megtalálható).

Ez alapján a dzsámi és a Bruckbade 319-325 éve, ugyanabban az időben épült.

Kétségtelen, hogy e dzsámink a vallásos Gül Babának állított síremlék. Tévedés, hogy az Edirnétől másfél órányi járásra található büyükderbenti úton volna eltemetve, ahogy az is, hogy az 1579-83 között hatalmat gyakorló 14. budai pasa, az

"Ali Alaik oğlu" néven ismert "Kalaylıkoz Ali Paşa" lenne eltemetve Gül Baba helyén.

Így aztán "Béke Gül Baba poraira itt, Magyarországon "!

Éppígy a történelmi épületek alapos kutatása és a forrásokban írtak kritikai vizsgálata révén, nem csupán a helyi feltételek összehasonlításával, hanem egyúttal az épület sajátosságainak figyelembevételével is nagy biztonsággal állíthatjuk a következőket: a fent nevezett mű címdalán található Bruckbad Muhammed építőmester apja, "Bali bég" tiszteletére kapta nevét, azonban a külföldi történészek "Wallibek, Velibeg" néven írták le, mely ugyanaz, mint a mai Bruckbad.

**Török időszámítás szerint 968-75,
keresztény időszámítás szerint 1559-66**

Buda 11. pasája, Arslan Pasa, Nagy Szulejmán szultán parancsára kezdett bele az "alsóváros védőfalának " (ez a mai Víziváros, azidőtájt Zsidóváros) megépítésébe a vár északi végétől egyenesen keleti irányba a Duna felé, ahol erős rondellában végződött.

Ebbe a kör alakú bástyaépítménybe egyúttal igény mutatkozott egy hamamra is, így ezzel egyidőben épült meg a Királyfürdő (amelyet a törökök a közeli kórház miatt Kórházfürdőnek neveztek -- ?), melyet Arslan Pasa kezdett meg, majd utódja, Mustafa fejezett be és újított meg ólomtetővel és üvegpanelelkekkel; így lett a neve a törökök körében "Tahatalu" = Tahtalı = Táblás fürdő.

A József-hegy erős forrását fallal vették körül és a mai napig létező csatornával juttatták a fürdőkhöz.

Így ezek a falak és a Tahtalı Hamam 301 és 308 évesek.

(Ehhez a fürdőhöz ld. I. ábra 4. A falak csaknem teljes hosszukban a mai napig állnak és a szép, erős rondella keletről határolja a börműves Zeitlinger házát).

**Török időszámítás szerint 975-88,
keresztény időszámítás szerint 1566-79**

Szokullu Mustafa Pasa (egy Szokolyon, azaz Falkennestben született magyar) 1566-ban a nagyváradi táborban kapta kinevezését budai pasának, így vált a 12. pasává.

A József-hegy oldalában található gazdag hőforrásokra építtette a fürdőkedvelő törökök által "Barathana = Barat hane" [lőporgyár] nevezett fürdőt, és a történeti források szerint szintén Mustafa Pasa ideje alatt épült a ma is álló, négy kerek tornyú malomépületet. Ebben a témában a különböző szerzőknek más-más véleménye van: egyesek szerint 5-6, mások szerint 30 malom is volt.

Könnyen lehet, hogy ez az eltérés abból fakad, hogy külön-külön malomként számolták a malomköveket és fogaskerekeket.

A források nem jelentik ki bizonyosan, hogy Mustafa Pasa itt egy fürdőt is építtetett volna. Azonban a birodalmi fürdőben egy időben még létező "nagy fürdő" déli frontján található átjáróra vésett, majd teljesen helytelen módon ennek az "általános fürdőnek" a bejárata fölé elhelyezett "török kőfelirat" létezése minden kétséget kizáróan bizonyított. A fürdő ajtajának nyitásával folyamatosan kiáradó gőz a kő elbomlásához vezetett, és ahogy megtudtam, az épület meszelése során egy kőműves mester a szép feliratokat hibának vélte, felvágta a követ, és kidobta – milyen kár! Magát a kőtáblát is leszedték, és senki nem tudja megmondani nekem, hogy hol van és mire használják.

Ezt a kőfeliratot 1836-ban szabad kézzel lerajzoltattam és a fent említett munkához litográfia formájában mellékeltem. (Ld. II. ábra)

Azonban minden próbálkozásom és figyelmem ellenére nem tudtam megfejteni a mű keletkezési évét. (Ld. idézett mű 125.)

És éppen úgy, ahogy véltem, hogy ez a ritka műemlék megosztja majd a korábban említett sorsát, 1837-ben egy tehetséges nyomdásszal két kefelevonatott készítettem.

Ebből az egyik elveszett, a másikat 1849-ben elküldtem Öexcelennciája Geringer von Oedenberg-nek, azzal a kéréssel, hogy a Teljhatalmú Magyar Császári és Királyi Polgári Megbízott Carl Frei az iratot megfejtetni szíveskeden.

Röviddel ezúton a kefelevonatot az alábbi melléklettel kaptam kézhez:

A) (Sokullu Mehmet Pasa nagyvezír unokaöccse, Mustafa Pasa, török 980, keresztény 1572 -3.)

*A nagyvezír (?) (unokaöccsének) idején
Az országok és népek mind boldogok-e (?)
Csoda-e, hogy az örökségüket boldogságra költők mindig
Musztafa és a Próféta parancsai szerint járnak el?
Olyan fürdőt alkotott, melyet nem látott még az ég.
Ha neve Boldog Fészek ('Dewlet- Abad) helye is ugyanaz.
A kronogram ehhez a varázslatos épülethez készült:
Akárcsak az épületet, azt is Musztafa Pasa építtette.*

B) A véletlen műve, hogy 1859-ben a művet az említett megfejtéssel megmutattam a Bécsi Császári Keleti Akadémia hallgatójának H. Hollán Victornak*, aki az Akadémia török nyelvtanárának iránymutatásával és hallgatótársával – akinek aláírása itt található – együttműködve az alábbi fordítást adta:

*A nagyvezír idején – dicsérje öltözéke örököse –
Az országok és népek egytől egyik békések.
Ha örökségét boldogságra köli,
csoda-e, hogy mindig Musztafa hagyományai szerint jár el?
Olyan fürdőt alkotott, melyet nem látott még az ég.
Ha neve Boldog Fészek, helyén van, hogy példa legyen.
E szívmelegető épülethez egy anagramma készült:
Mustafa Paşa onun yapıcısıdır, tıpkı "amasız" binâ gibi.*

Ernest Haan m. pr. Hollá Victor n m. pr.

C) Mikor ezt a kefelevonatot 1860-ban budai emlék gyanánt legtisztéletreméltóbb pártfogóm, Öexcellenciája, Császári és Királyi Fensége Istvánnak elküldtem, előtte fényképet készíttettem róla, majd miután elküldtem az eredetét és annak másolatát is, az alábbi harmadik kommentárt kapta hozzá:

(az iszlám 978-ik évéből = Krisztus születése utáni 1570-ik év)

(Szokollu Musztafa Pasa nagyvezír épülete)

---

*) Jelenleg a Magyar Királyság Kulturális és Oktatási Minisztériumában főosztályvezető.

Csoda-e, ha a nagyvezírség tiszteletre méltó címét viselő Vezír a békés idők során ezen ország szépsége érdekében egy Bábelt hozott létre, és javait vallási célokra használta? Ő mindig a Próféta hagyományai szerint jár el. Olyan fürdőt építtetett, melyhez hasonlót nem látott még az égbolt. Ahogy ez a boldogság háza lett, úgy vált a neve, „A boldogság háza” egy példává. Ez a vonzó épület az építtetése évéről egy kronogramot kapott: Musztafa Pasa épülete, egy épület, melynek nincs párja.

Bécs, 1860. március 30.

Dr. Walther Bernauer m. pr.,

Az Udvari Könyvtár II. írnoka; A Bécsi Császári Egyetem török nyelvi doktora; A hallei, lipcsei Német-Keleti Társaság és a párizsi Societé asiatique rendes tagja.

Ez a szép, egyszerű kőrelief-betűtípus az oldalán levő írásokkal együtt 21,5 W. Z. magasságú, de 32,5 W. Z. szélességű volt.

E kőfelirat és a fürdő boltíveinek sarkain található egyértelmű török építészeti jegyek után, bár semmilyen szerző nem említi, hogy egy pasa építtette volna, a mai napig használatban lévő Császárfürdőben most is törökfürdőnek nevezett részének török eredete és az, hogy ezt a nagy fürdőt Musztafa építtette, kétséget kizáróan bebizonyosodott.

Számos hazafi és utazó követ nevezi – belső részeit illetően helyesen és egyöntetűen – "Caplia, = Kubb Kbelu elu = kubbeli [kupolás]" fürdőnek.

Ez alapján mind a malomépület, mind ez a fürdő a pasai poszt kezdetétől számítva 301 éves; az 1572-3-as kőfelirat A) kommentárja szerint 294-5 éves; a C) kommentár alapján 292-3 éves.

Így tehát a budai törökfürdők közül a legfiatalabb nem a Király-fürdő, hanem ez.

(L.d. III. ábra 4. sz.: lőpormalom és 5. sz.: fürdő képe).

**Török időszámítás szerint 1010,
keresztény időszámítás szerint 1601**

Minkarkusi Mohamed Paşa építtette a korábbi magyar királyok által a Dunából a várba vizet szolgáltató csatorna védőfalát.

Mivel az volt az elképzelés, hogy a visszahódító ostromok mindig a Vízivárosból indulnak, és a bástyák már nem lesznek elegendően erősek, egyre egyértelműbbé vált a fent nevezett védőfalak megépítésének szükségessége- Harminc évvel ezelőtt ez az út még a v. Bikessy háza előtti csatornabejárat előtt álló úgynevezett "Panorámakertig" (jelenleg Őexcellenciája Magyar Királyi Miniszter, Melchior v. Lónyay tulajdona) tartott, és északon a Duna partján egy rondellával ért véget. Az építményt alig néhány éve bontották el teljesen, amikor vízgépészeti berendezéseket megújították.

A fent nevezett panorámakertben továbbra is fellelhetőek a csatorna maradványai – a védőfalak így ma 266 évesek lehetnek.

Bizonyos források szerint a török időknől Musztafa löpormalmának környékén továbbra is állnak bizonyos épületek:

A) Két fürdő;

1) "Barat- Degrimene = Barut degirmeni = barut değirmeni hamamı [Löpormalom-fürdő]", nagy valószínűséggel a mai "Szent Lukács-fürdővel" egyenlő.

2) "Cuzzogulege = Kuchuk ilidsche = küçük hamam = azizler hamamı [Kis fürdő = Szentek fürdője]" minden bizonnyal Gül Babának volt szentelve; ez ma már nem áll. Okom van azt gondolni, hogy valaha Császárfürdő mostani kútjának helyén állhatott.

B) A visszafoglalás során épült, katakombák és istállók, melyeknek maradványai továbbra is láthatóak (ld. III. ábra 6. sz.).

Jegyzet

A fent említett Bruckbad, Királyfürdő és Császárfürdő három török fürdője mellett Budán további két fürdő található:

1) A város és a Gellérthegy déli végén található Şehrin ve Sct. Gerhardsberg'in en güney ucundaki Blocksbad. Azonban ez az épület Buda visszafoglalásakor összeomlott és csak 1687-ben épült újra, így Buda nagy fürdői közül a legrégebbi.

2) A Szent Gellért-hegy (vagy ahogy a törökök hívták, "Khargha bairi - Karga Bayırı" ma "Spiessberg" vagy "Sonnenberg") északi kiszögellésének oldalán valaha épített Rácfürdő az összes többi fürdőhöz képest a legvédettebb helyen található, ezért Buda több ostroma során is sértetlen maradt.

Ez a szép fürdő a magyar fürdőépítészet legjobban fennmaradt egyetlen darabja.

Nagy valószínűséggel Korvin Mátyás király elődeihez köthető – ha pedig nem hozzájuk, akkor magához Korvinhoz, aki a mai vár helyére a királyi palotát és a váron kívüli "szép királyi fürdőt) (thermae regiae), valamint a körülötte levő mulatókertet építtette.

Így ez a fürdő, amennyiben 1458-1490 közé helyezzük 409, vagy legalább 377 éves.

E szép alkotás, mely Magyarország legboldogabb időszakából származik (és jelenleg Dr. Johann N. Heinrich tulajdona) maradjon fenn ilyen jó védelemben, és éljen meg boldogabb hazát!

1867. július 28., Pest.

Prof. Dr. Linzbauer

Buda, Magyar Királyi Egyetem pecsétje, 1867.

Österreichische Nationalbibliothek No: 120127-C

Führer
Seiner Majestät Sultan Abdul Aziz Khan

bei

Besichtigung der türkischen Baudenkmäler in Ofen.

(Auf Grund des Werkes: „Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen im Königreiche Ungarn von Dr. Franz X. Linzbauer,“
Post. Verlag von C. A. Hartleben S. 1837.)

120127 C

Ofen's türkische Zeitperiode.

950 türk. 1541. christl. Zeitrechnung.

wurde Ofen, die Hauptstadt Ungarns, vom Kaiser Soliman in Besitz genommen und dem Statthalter Soliman pascha — einem gebornen Ungar — übergeben.

951 türk. 1542 christl. Zeitrechnung.

war Balibeg, auch Beg Bali oder Bali Epirota genannt, der 2-te Statthalter in Ofen.

952—57 türk. 1543—48 christl. Zeitrechnung.

wurde nach Ableben des Vorgenannten, die Statthalterschaft am 15. Mai 1543 dessen Sohne Mohammedpascha Jahjapaschafade Jahjapaschaogli — als 3-tem in der Reihe — anvertraut.

Dieser erbaute:

- I. im nördlichen Theile der Stadt auf dem nahe der Donau gelegenen Sct. Joseph- oder Calvarienberge, — von den Türken „Leidenhügel = Mhinet depesi“ genannt — die Grabes-Moschee des frommen „Rosenvater = Gyulbaba“ und nahe daran ein Kloster (Tequé) für Derwische.

(S. im obbenannten Werke Tafel III: 1. Die Moschee, wie sie noch jetzt besteht — und 2. die Ruinen des Klosters, jetzt als solche nicht mehr sichtbar.)

- II. Im südlichen Theile der Stadt aber erbaute Ebenderselbe am Fusse des, vom Ufer der Donau mit steiler Felsenwand sich aufthürmenden Blocksberges (Sct. Gerhardsberg), welchen die Türken „Gülf-Elias“ nannten, das heute noch stehende schönste Bad in Ofen — jetzt „Bruckbad“ genannt, gleichfalls mit einem Kloster für Derwische.

(S. Tafel I. 2. das Bad „mit den rothen (grünen) Säulen“ ehemals so benannt; das Kloster ist jetzt nicht mehr, stand aber höchst wahrscheinlich an der Stelle des jetzigen Schauer Schmid'schen Hauses.)

Es kommt demnach der Moschee und dem Bruckbade ein gleiches Alter von 319 bis 335 Jahren zu.

Unzweifelhaft ist diese unsere Moschee die, dem frommen Gülbaba geweihte Grabesstätte. — Die Meinung: dass derselbe 1 und $\frac{1}{2}$ Stunde ausser Adrianopel auf dem Wege nach Bujukderbend begraben sei — ist unrichtig; — wie auch die Angabe: dass anstatt Gülbaba in unserer Moschee „Kalaikof Alipascha“ der

als der 14-te Statthalter in Ofen auch unter den Namen „Ali Alaikogli“ v. d. J. 1579—83 angeführt wird — beerdigt sei.

Darum „Friede der Asche Gülbabas hier auf ungarischem Boden“!

Ebenso kann — nach sorgfältiger Durchforschung der geschichtlichen Angaben und mit kritischer Erwägung des in denselben Gesagten, — ferner mit Vergleichung der Ortsverhältnisse, wie auch mit Würdigung der an dem Baue selbst sich ergebenden Merkmale — mit grösster Wahrscheinlichkeit angenommen werden: dass das, im Tittelblatte des eingangserwähnten Werkes zur Ansicht gebrachte „Bad Velibeg's“ kein anderes, als dieses unser heutiges Bruckbad ist, welchem der Erbauer Mohammed zu Ehren seines Vaters „Bali-beg“ ebendessenen Namen beilegte, der jedoch von den fremden Geschichtsschreibern in „Wallibek, Velibeg“ umgewandelt worden war.

968—75 türk. 1559—66 christl. Zeitrechnung.

Arslanpascha „der Löwe“ als 11-ter Statthalter von Ofen begann auf Befehl des Grossherrn Soliman den Bau der „Wehrmauer der untern Stadt“ (jetzt Wasserstadt, dazumal Judenstadt) und zwar unmittelbar vom nördlichen Ende der Festung, in mehr weniger gerader Linie gegen Osten bis an die Donau, wo sie mit einem starken Rondell endet.

Mit dem Baue dieser Ringmauer musste das Bedürfniss „auch innerhalb derselben ein Bad zu haben“ hervortreten — und sonach war zugleich der Bau des jetzigen Königsbades (welches von den Türken des nahen Krankenhauses wegen „Spitalbad“ genannt wurde —?) vom Pascha Arslan in Angriff genommen, — nach seinem Ableben aber von dem Nachfolger Mustafa beendet und mit Blei- und Glastafeln eingedeckt und erneuert worden; daher die türkische Benennung dieses Bades „Tahatalu = Tahtalu = Tafelbad.“

Eine eigene reichhaltige Quelle des Josephsberges wurde ummauert und mittels eines noch jetzt bestehenden Kanales in dieses Bad geleitet.

Es hat demnach die Ringmauer und das Tafelbad ein Alter zwischen 301—308 Jahren.

(S. Taf. I. 4. dieses Bad. — Die Ringmauer steht noch jetzt fast ihrer ganzen Länge nach und das schöne starke Rondell begrenzt göttlich das Haus des Bindermeisters Zeillinger.)

975—88 türk. 1566—79 christl. Zeitrechnung.

Mustapha Sokoli (ein Ungar zu Szokoly d. i. Falkennest geboren) wurde im Lager zu Grosswardein 1566 zum Statthalter von Ofen ernannt und ist somit der 12-te in der Reihe derselben.

Den quellenreichen Boden am Fusse des Josephsberges nannten die bade-liebenden Türken „Barathana = Barat chane“ und Mustafapascha erbaute, nach geschichtlichen Überlieferungen hier das mit 4 runden Thürmen noch jetzt bestehende Mühlengebäude, von welchem mehre Authoren verschieden berichten: dass nemlich 5—6 bis beiläufig 30 Mühlen da gewesen.

Dass unter dieser Zahl wohl nur die einzelnen Mühlräder oder Gänge gemeint waren — ist leicht einzusehen.

Dass Mustafapascha aber hier auch noch ein Bad erbaut habe, wird von keinem der vielen Berichterstatter genau angegeben; jedoch erweist dies über allen Zweifel „eine türkische Steinschrift“ welche ehemals in einem Gange der Südseite des noch jetzt bestehenden „grossen Bades“ im Kaiserbade eingemauert, — später aber ober dem Eingange in das so ge-

nannte „allgemeine Bad“ höchst unzweckmässig angebracht worden war. Die, beim Öffnen der Thür des Bades, hier ohne Unterlass entweichenden Dünste machten den Stein verwittern, bis — wie ich erfahr — bei Gelegenheit einer Übertünchung des Gebäudes, ein Maurer — die schönen Schriftzüge für unnütze Unebenheiten haltend — vollends abmeisselte; jetzt — ist Leider! auch die Steinplatte selbst von dort entfernt und Niemand kann mir sagen, wo dieselbe ist und wozu sie verwendet wurde.

Ich liess diese Steinschrift im J. 1836 mit freier Hand nachzeichnen und lithographirt dem eingangserwähnten Werke beigeben.

(S. Tafel II.)

Jedoch konnte ich die Entzifferung derselben zur Zeit der Herausgabe des Werkes — trotz aller Mühe und Sorgfalt, nicht erlangen.

(S. im angeführten Werke S. 125.)

Und — als hätte ich im Geiste es geahnt: dass dieses seltene Denkmal das geschilderte Schicksal haben wird, liess ich im Jahre 1837 davon durch einen geübten Buchdrucker 2 Bürstenabzüge fertigen. Der eine derselben ging verloren; den anderen zeigte ich im J. 1849 Seiner Excellenz dem kais. königl. bevollmächtigten Civil-Commissär für Ungarn H. Carl Freiherrn Geringer von Oedenberg mit der Bitte: die Entzifferung dieser Schrift veranlassen zu wollen.

Nach kurzer Frist erhielt ich den Bürstenabzug zurück mit folgender Beigabe:

A) (Mustafa Pascha, Neffe des Grossvesirs Muhammed Sokolli — 980 türk. = 1572 -3 chr. Ztrg.)

- „Zur Zeit (des Neffen) des Grossvesirs (?)
- „Sind durchgehends ruhig die Länder und Völker (?)
- „Wenn Er seine Habe auf gute Werke verwendet, ist es ein Wunder,
- „Da er stets nach Mustafas und des Propheten Vorschriften handelt?
- „Er erbaute ein Bad, wie der Himmel ein ähnliches nicht gesehen hat.
- „Ist Glücksheim (Dewlet-Abad) sein Name; so ist es der Ort desgleichen.
- „Für dieses bezaubernde Gebäude machte man das Chronograph:
- „Mustafa Pascha ist sein Erbauer — wie der Bau „ohne Aber“.“

B) Zufällig zeigte ich den Schriftabzug sammt dessen ebenangeführter Entzifferung im J. 1859 auch H. Victor Hollán *), Zögling der kais. orientalischen Academie in Wien, der, mit seinem hier mitunterzeichneten Studien-Genossen, unter Leitung des Lehrers der türkischen Sprache an der Academie, mir folgende Übersetzung einhändigte:

- „Zur Zeit des Grossvesirs, des Hinterlassers des Kleides der Belobtheit,
- „Sind durchgehends ruhig die Länder und Völker.
- „Wenn Er seine Habe auf eine Gutthat verwendet, ist es ein Wunder,
- „Da er stets nach mustafaischen Traditionen handelt?
- „Er erbaute ein Bad, wie der Himmel ein ähnliches nicht gesehen.
- „Ist „Glücksheim“ sein Name; so ist es am Platze zum Beispiel.
- „Für dieses herzerfreuende Gebäude machte man das Anagramm:
- „Mustafa Pascha ist sein Erbauer, wie der Bau „ohne Aber“.“

Ernest Haan m. pr. — Victor Hollán m. pr.

*) Gegenwärtig Präsidiat-Concipist im kön. ung. Ministerium für Kultus und Unterricht.

C) Als ich im J. 1860 diesen Bürstenabzug meinem höchstverehrten Gönner Sr. k. k. Hoheit dem weil. durchlauchtigsten Erzherzog Stephan als Andenken an Ofen zusenden wollte, — was auch geschah —, liess ich denselben vorerst photographiren und sowohl das Original, wie auch dessen Copie erhielt vor ihrer Absendung folgende dritte Auslegung:

(Vom J. 978 der Flucht Mohammed's = J. 1570 nach Christi Geburt.)

(Erbauer der Vezir Mustafa Pascha Sokolli.)

„Wenn der Vezir, der Inhaber des Ehrensitzes des Gross-Vezirates für die Schönheit dieses Landes während seiner ganzen ruhigen Zeit ein Babel auführte und seine Habe für fromme Werke verwendete — ist es ein Wunder? Er ist es, welcher stets nach der Überlieferung des Auserkornen (Profeten) handelt. Er erbaute ein Bad, dessen Gleichen die Himmelsphäre nicht gesehen hat. Wenn es ein Haus des Glückes wird, so dient sein Name „Glücksheim“ zum Beispiel. Man gab als das Datum der Aufführung dieses heranziehenden Baues das Chronogramm an: Mustafa Pascha's Bau, ein Bau ohne alle Ausstellung.“

Wien am 30. März 1860.

Dr. Walther Bernauer m. pr.,

U. Ammannensis der k. k. Hofbibliothek; Dozent der türkischen Sprache an der kaiserlichen Wiener Universität; ord. Mitglied der deutsch-morgenländischen Gesellschaft zu Halle, Leipzig und der Société asiatique de Paris.

Diese Steinschrift von schöner, reiner, erhobener Arbeit hatte mit Einbeziehung der Einfassungs-Linien: 21½ W. Z. Höhe, nach der Breite aber 32½ W. Z.

Nach alldem Vorangeschickten unterliegt es demnach keinem Zweifel: dass das Bad, welches diese Steinschrift trug und in den Winkeln der Wölbungen die untrüglichen Zeichen der türkischen Bauart an sich trägt, auch von keinem der Authoren als von einem andern Pascha erbaut angegeben wird — unser grosses allgemeines Bad mit seinen noch gegenwärtig sogenannten Türkenbädern im Kaiserbade ist — und von Mustafa erbaut worden war.

Von mehren vaterländischen Schriftstellern, wie auch von den vielen Gesandtschafts-Reisenden, bezüglich seiner Örtlichkeiten im Innern, genau und übereinstimmend beschrieben — wurde es allgemein „Caplia, = Kubbelu = das Kuppelbad“ genannt.

Es haben demnach sowohl das Mühlengebäude wie auch dieses Bad vom Beginn der Statthalterschaft an gerechnet, ein Alter von 301 Jahren; nach A) Auslegung der Steinschrift 1572—3 aber ein Alter von 294—5 Jahren; nach C) Auslegung aber: von 292—3 Jahren.

Es ist demnach dieses und nicht das Königsbad das jüngste der türkischen Bäder in Ofen.

(S. die Abbildung der Pulvermühle Taf. III. n. 4. — Die des Bades n. 5.)

1010 türk. 1601 christl. Zeitrechnung.

Mohammed Mankirkuschi oder Mohammedpascha erbaute die Wehrmauer der Wasserleitung, welche die Festung mit Donauwasser zu versehen hatte und welche schon von den ungarischen Königen erbaut worden war.

Da die Wiedereroberungs-Belagerungen stets von der Wasserstadt aus versucht und die Wälle derselben nicht mehr stark genug erachtet wurden; tratt die Nothwendigkeit der genannten Wehrmauer umso mehr hervor. Dieselbe stand noch vor 30 Jahren ausserhalb des Wasserthores der Festung an der Rückseite des v. Bikessy'schen Hauses, durchzog das sogenannte „Panorama-Gärtchen“ (welches jetzt Eigenthum S. Excellenz des Herrn königlich-ungarischen Finanz-Ministers Melchior v. Lónyay ist) und endete mit einem Rondell hart am Ufer der Donau nördlich d. i.:

oberhalb des Ofner Kettenbrückenkopfes; dasselbe wurde erst vor einigen Jahren bei dem nöthigen Umbau des Wasserleitungs-Maschinenhauses gänzlich abgetragen.

Diese Wasserleitungs-Wehrmauer, von welcher kleine Spuren vielleicht noch jetzt im genannten Panorama-Gärtchen zu finden sein dürften — würde also bis Heute ein Alter von 266 Jahren haben.

Nach mehrseitigen Angaben standen während der Türkenzeit in der Nähe der mustaphaschen Pulvermühle noch:

A) Zwei Bäder;

- 1) „Barat-Degrime = Barnt degirmeni = das Bad der Pulvermühle“, das höchst wahrscheinlich unserem heutigen „Lukas-Bade“ entspricht.
- 2) „Cuzzogulege = Kutschuk ildsche = das kleine Bad = Bad des Heiligen“ — ward vermuthlich Gülbaba geweiht; ist jetzt nicht mehr. Ich habe Grund zu meinen: dass dasselbe einst an der Stelle unserer heutigen Trinkquelle im Kaiserbade gestanden habe.

B) Die Kerker und Stallungen, deren Ruinen zur Zeit der Wiedereroberung noch sichtbar waren.

(S. Tafel III. n. 6.)

Anmerkung.

Nebst den 3 beschriebenen Türkenbauten des Bruckbades, Königsbades und Kaiserbades sind in Ofen noch 2 grosse Bäder:

- 1) Das Blocksbad am äussersten südlichen Ende der Stadt und des Sct. Gerhardsberges. Diese Baute war jedoch bei Wiedereroberung Ofens verfallen und wurde erst nach 1687 aufgeführt; demnach die jüngste unter den grossen Badestuben Ofens.
- 2) Das Raitzenbad in einer Biegung und am Abhange des nördlichen Ausläufers (welcher von den Türken „Khargha bairi = Krähenhügel genannt wurde, jetzt Spiess- oder Sonnenberg“) des Sct. Gerhardsberges gebaut, hatte es die geschützte Lage von allen andern Badehäusern und konnte demnach bei den vielen Belagerungen Ofens unbeschädigt bleiben.

Es ist dieses schöne Bad der einzige wohlherhaltene Überrest ungarischer Badebauart.

Sein Entstehen verdankt es höchst wahrscheinlich schon den Vorgängern Königs Mathias Corvinus — und wenn nicht Diesen, gewiss Ihm, als er die grosse Veste — an der Stelle der jetzigen Burg — erbaute und ausserhalb der Festungsmauern die Gegend der jetzigen Christinastadt und Raitzenstadt in einen Lustgarten umwandelte, worin das „schöne königliche Bad = thermae regiae“ stand.

Es hat demnach dieses Bad, von dem Jahre 1458—1490 an gerechnet ein Alter von 409 oder doch wenigstens 377 Jahren.

Möge diese schöne aus dem glücklichsten Zeitalter Ungarns stammende Baute (gegenwärtig Eigenthum des Herrn M. Dr. Johann N. Heinrich) auch fernerhin wohlherhalten und noch ein später Zeuge des beglückteren Vaterlandes sein!

Pest am 28. Juli 1867.

Prof. Dr. Linzbauer.

